

Cserti Csapó Tibor:

A cigány politikai és civil szféra

A magyar jogszabályok részletesen szabályozzák mind a politikai szervezetek (itt a cigány kisebbségi önkormányzatokra gondolunk), mind a civil szféra (egyesületek, alapítványok) tevékenységét, jogait. Mégis a mindennapi tapasztalatok alapján problémák, nehézségek mutatkoznak meg e fontos érdekképviselői szervezetek működésében. Mindkét szervezettípus olyan fontos feladatokat lát el, a mindennapi élet olyan területein tevékenykedik, hogy szükséges megvizsgálnunk ezek működését, szerepét a helyi cigány közösségek mindennapjainak segítésében, a közösségszervezésben, a közösségek, vagy azok egyes tagjainak segítésében a szociális helyzet, lakhatás, egészségügyi problémák, jogi segítségnyújtás, vagy akár a helyi közoktatás vonatkozásában.

12. 1. A cigány politikai, érdekképviselői szervezetek működésének jogi háttere

Az 1993. évi LXXVII. törvény értelmében a kisebbségi állampolgárok közéletben való részvételi joga azt jelenti, hogy mint azt a törvény 10.§-a kimondja, egyesületeket, pártokat, egyéb társadalmi szervezeteket hozhatnak létre (mint bármely más csoport). Fontos e törvényben ezt leszögezni, mert az 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról és az 1989. évi XXXIII. törvény a pártalakítási jogról is általános érvényű, azaz kisebbségi és nem kisebbségi állampolgárok szervezetei közt nem tesz különbséget. S e paragrafus részletes kifejtésénél az említett törvények ide vonatkozó rendelkezései az irányadók. E kiegészítő törvények rendelkeznek a társadalmi szervezetek megalakításának, működésének szabályairól is. (CSERTI Cs. T. 2000D)

A kisebbségi törvény (1993. évi LXXVII. T.) IV. fejezete a kisebbségek önkormányzataival kapcsolatos szabályokat sorolja fel. A törvény előkészítése során felmerült, hogy a kisebbségek társadalmi szerveződése lássák-e el az érdekképviselői feladatokat, vagy önkormányzati keretek közt valósuljon-e meg az. Végül is az Alkotmány 68.§ 4. bekezdéséből levonható jogot ismerte el a törvény a kisebbségi önkormányzatok létesítésére. Ott azonban nincs részletezve az önkormányzati működés formája, megalakulása, az államszervezet más részeivel való kapcsolata, s ezt a feladatot a kisebbségi törvény oldja meg. Legitim választáson alapuló, az általános választójogi elvek szerint (közvetlen és titkos, általános és egyenlő választójog) létrejövő, a kisebbséghez tartozó állampolgár döntését és érdekeit megjelenítő helyi kisebbségi önkormányzatok létrehozása volt a cél. Az önkormányzatok jogosítványai földrajzilag is behatárolhatók (az egyesületek területisége ugyanis nehezen lehatárolható, s ugyanazon területen működők párhuzamosan is igényelhetnék e jogosítványokat).

A 21.§ meghatározza a létrehozandó kisebbségi önkormányzatok szintjeit (helyi - községekben, városokban, illetve a főváros kerületeiben - és országos szinten hozhatók létre a kisebbségi önkormányzatok) és azok típusait is megadja (kisebbségi települési, közvetett módon, vagy közvetlen módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzatok). Ez utóbbi típusokat a 22. és 23.§-ok tárgyalják. A helyi önkormányzati választások szabályai szerint létrehozott települési önkormányzat - ha a települési képviselők több mint felét azonos kisebbség jelöltjeként választották meg - ún. kisebbségi települési önkormányzatnak nyilváníthatja magát. Erre elsősorban ott nyílnak lehetőségek, ahol jelentős lélekszámú, esetleg helyi többségben lévő kisebbségi csoport él.

Ha a helyi önkormányzati testület képviselőinek legalább 30%-át egyazon kisebbség jelöltjeként választották meg, e képviselők legalább 3 fős, ún. közvetett módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzatot alakíthatnak (településenként egy kisebbség csak egyet!). Ebbe a képviselő-testület többi tagjának nem ad beleszólási jogot. A 23.§ a közvetlen módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzat megalakítását az e törvény 64.§-ával módosított, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. törvény 51-54.§-ainak hatálya alá helyezi. E forma ott kedvez a kisebbségnek, ahol nem élnek olyan jelentős számban a településen, hogy a korábban említett önkormányzati formákat megalakíthassák. Az önkormányzat szervezeti felépítésére vonatkozóan csak azt mondja ki, hogy a testület maga választja meg vezetőit, illetve település nagyságának meghatározása a testület létszámát.

A kisebbségi települési önkormányzatok tevékenységi köre értelemszerűen a települési önkormányzatéval azonos (25.§), hiszen ebben az esetben nincs a háttérben a „nagy” önkormányzat. A közjogi szabályozást illetően különbséget kell tenni, a helyi kisebbségi önkormányzatok és az országos kisebbségi önkormányzatok között. Ez utóbbiakra elsődleges szabályozást a kisebbségi törvény, míg az előzőekre a helyi önkormányzatokról szóló törvény rendelkezései mérvadóak (24.§). Ám az abban meghatározott önkormányzati jogokhoz, feladatokhoz és hatáskörökhöz képest speciális jogokat állapít meg a kisebbségi törvény a kisebbségi települési önkormányzatok számára. A helyi kisebbségi önkormányzat megalakulása ezért nem jelentheti kettős, vagy többes közigazgatás kialakulását a településen, hiszen a települési, illetve a kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatáskörei nem azonosak - leszámítva a kisebbségi települési önkormányzatokat - az a kisebbségek érdekképviselőire, érdekvédelmére terjed ki, de nincs például államigazgatási hatósági jogkörük.

A 25.§ kimondja, hogy a kisebbségi önkormányzat jogi személy. Az önkormányzati törvény 8.§ 4. bekezdésére (a települési önkormányzat köteles biztosítani a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesülését) épül itt a 2. bekezdés elve, amikor kimondja, hogy a kisebbségi települési önkormányzat is köteles biztosítani az ott élő számszerű kisebbségben levő magyar lakosság, vagy más népcsoportok jogait. Ám ilyen esetben a kisebbségben lévő magyar lakosoknak nem ad jogot kisebbségi önkormányzat létrehozására.

A 26.§ a kisebbségi érdekvédelem rendelkezésre álló eszközeit sorolja fel: a kisebbségi önkormányzat a kisebbség helyzetét érintő kérdésekben tájékoztatást kérhet a települési önkormányzattól, javaslatot tehet, intézkedést kezdeményezhet, kifogást tehet a sértő joggyakorlat, döntések ellen. A szabály garanciális értékét az adja, hogy a hatáskörrel rendelkező szerv vezetője 30 napon belül köteles érdemi választ adni. Ily módon e § - annak szakszerű és jogszerű gyakorlása esetén - az egyes közigazgatási döntések befolyásolásában játszhat fontos szerepet.

A 27.§ a kisebbségi önkormányzat saját hatáskörébe tartozó tevékenységét részletezi - szervezeti és működési rend, név, jelképek, a kisebbség helyi ünnepeinek (és az egyéb jogszabályok keretei közt műemlékeinek, emlékhelyeinek, azok védelmének) meghatározása, költségvetés, forrásfelhasználás, intézményalapítás a helyi közoktatás, média, hagyományápolás és közművelődés területén, gazdasági célú szervezet alapítása, pályázat kiírás, ösztöndíj alapítás - ám csak a rendelkezésére álló források keretei között (továbbá más szervezetekkel történő kapcsolattartás a 30.§-ban). Természetesen mindenütt az egyéb törvényi rendelkezések keretei az irányadóak (pl. a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. t., a

felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. t., a közművelődésről szóló 1976. évi V. t., a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. sz. t. erejű rendelet, a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. sz. t. erejű rendelet, a gazdasági társaságokról szóló, többször módosított 1988. évi VI. t.). A törvény a feladatkörök meghatározásánál csak keretjellegű szabályozást alkalmaz, azok megvalósítási módját a helyi adottságokat figyelembe véve az érintett kisebbségi önkormányzatokra bízta. Feladatai ellátására a települési önkormányzat köteles a kisebbségi önkormányzat használatába adandó vagyont meghatározni.

A 29.§ a kisebbségi lakosságot (e minőségében) érintő települési önkormányzati rendeletekkel kapcsolatban a helyi közoktatás, helyi média, hagyományápolás, kultúra és a nyelvhasználat kérdéskörében viszont egyetértési jogot ad a kisebbségi önkormányzatnak. Ez a jog gyakorlatilag azt jelenti, hogy az egyetértés, közös megegyezés hiányában meg sem lehet hozni ilyen döntéseket. A véleményezésre itt is 30 napos határidőt ad a törvény - ezúttal a kisebbségi önkormányzatnak - különben elveszti e jogát. Itt is látszik, hogy milyen fontos szerepet szán a jogalkotó a kisebbségek képviselőinek, hogy a helyi oktatásnak a kisebbségi közösség szempontjából kulcsfontosságú ügyeibe tevékenyen beleszóljon. Más kérdés, hogy él-e a közösség, vagy annak képviselő grénuma e jogosítvánnyal.

Az V. Fejezet A kisebbségek helyi szószólója intézményéről szól. E jogintézményt az Önkormányzati törvény 12.§ 5. bekezdése határozza meg. Eszerint a helyi képviselők és polgármesterek általános választásakor a nemzeti és etnikai kisebbség legtöbb szavazatot kapott jelöltje a kisebbség helyi szószólójává válik (ha a településen nem alakult meg kisebbségi önkormányzat). Amennyiben a szószóló nem teljes jogú tagja a képviselő-testületnek, részt vehet annak ülésein a kisebbséget érintő napirendi pontok tárgyalásakor, de csak tanácskozási joggal rendelkezik. Vagyis informálódik a kisebbséget érintő ügyekről, de a döntéshozatalban nem vesz részt. Javaslatot tehet, felvilágosítást kérhet a kisebbséggel összefüggő ügyekben, arra 15 napon belül érdemi választ kell kapnia. A kisebbség jogait, kötelezettségeit, helyzetét befolyásoló intézkedés meghozatala előtt kötelezően ki kell kérni a szószóló véleményét. (CSERTI Cs. T. 2000D)

A VI. Fejezet 42. §-a meghatározza a Magyarországon elismert kisebbségi nyelvek körét. E feladatcsoport kapcsolódik leginkább a kisebbségi önkormányzatoknak szánt tevékenységi körhöz. A helyi kisebbségpolitika egyik legfontosabb feladata, területe az óvodai nevelés és az iskolai oktatás. Ennek igazodnia kell egyrészt a törvények (kisebbségi t., a közoktatásról szóló t.) által előírt kötelező normákhoz, másrészt a helyben jelentkező speciális igényekhez is. Ezért a törvény itt is csak keret jellegű szabályozást ad.

A törvény a gyermek szüleine, vagy gondviselőjére bízta annak eldöntését, magyar nyelvű, kétnyelvű, vagy anyanyelvű oktatást kívánnak-e igénybe venni (43.§). Ám míg a 3. bekezdés megengedő jellegű, a helyi lehetőségek figyelembe vételét hangsúlyozza, a 4. bekezdésben kötelező érvényű rendelkezés jelenik meg, amennyiben nyolc tanuló szülője, vagy törvényes képviselője kéri a kisebbségi osztály, vagy tanulócsoport elindítását.

A 44. § kimondja, hogy az említett kisebbségi oktatás finanszírozása az államot, illetve a helyi önkormányzatot terheli. Ezen tanulócsoportokban a 45.§ előírja a kisebbségi népismeret, történelem, kultúra oktatását a kisebbségek identitástudatának erősítése érdekében. Fontos gondolat, hogy a cigány kisebbség iskolázottságbeli hátrányainak csökkentése érdekében sajátos oktatási feltételek teremthetők.

A 46.§ előírja, hogy a kisebbségi oktatásra irányuló igények összeírása, továbbá az oktatás

megszervezése a települési, illetve a kisebbségi önkormányzatok feladata. Itt is megerősödik a gondolat, hogy a helyi közoktatásban a kisebbségi gyermekek érdekeinek a képviselője a kisebbségi önkormányzat feladata is. Állami feladatként határozza meg viszont a kisebbségi oktatáshoz pedagógusok képzését, s az 50 § szerint a tankönyvek, oktatási segédanyagok biztosítását is, továbbá támogatja a tárgyi emlékek gyűjtését, a könyvkiadást, a törvények, közérdekű közlemények kisebbségi nyelven való közzétételét, az egyházak kisebbségi nyelven történő tevékenységét.

Mint láttuk a korábbiakban, a kisebbségi önkormányzat alapíthat oktatási intézményt, de a 47. § szerint át is vehet más szervtől ilyen. Ebben az esetben az állam garantálja, hogy az állami támogatás mértéke nem fog csökkenni, ám a kisebbségi önkormányzatnak is biztosítania kell az ott folyó oktatás elért színvonalát. Ez valószínűleg az állami támogatáson túl jelentős többletköltségeket ró majd a kisebbségi testületre.

A 48.§ szerint a létrehozott kisebbségi oktatási intézményekben elsőként a kisebbséghez tartozók igényeit kell kielégíteni, a maradék helyekre vehetők fel más tanulók. Ezen intézményekben is kötelező a magyar nyelv oktatása, illetve a más népcsoportokhoz tartozók számára az anyanyelvi, vagy anyanyelvű oktatás biztosítása. A törvény 49. §-a pedig a közművelődési tevékenység folytatásáról ad útmutatást. (CSERTI Cs. T. 2000D)

Az 1993. évi LXXVII. törvény problémái és hiányosságai a régóta gerjesztették már az igényt annak módosítására. Az 1998-as, különösképpen pedig a 2002-es önkormányzati választások során azonban bebizonyosodott, hogy nem működik jól az országos kisebbségi önkormányzati választások elektori rendszere, s a helyi kisebbségi testületek felállása is visszaélésekre ad lehetőséget (bárki szavazhatott pl. a kisebbségi önkormányzatok tagjaira, bárki – a kisebbséghez nem kötődő személy is indulhatott jelöltként, létrehozhatott testületet, stb.). Így már a törvény komoly átdolgozása is szükségesé vált, főként annak választójogi elemeit illetően. 2005 október 17-én azután az Országgyűlés 99 %-os többséggel elfogadta a módosuló kisebbségi joganyagot (ld. 2005. évi CXIV. törvény). A módosított joganyag könnyíteni kívánja a kisebbségi intézmények átvételének lehetőségét, valamint alapítását.

Gyakran meg szokták fogalmazni az 1993-as törvénnyel kapcsolatban azt a megállapítást, hogy az érdekképviselő helyi, illetve országos szintje mellett hiányzott a rendszerből a középszint. Tapasztalataink alapján azt mondhatjuk, a probléma valós volt, hiszen ebben az érdekképviselői szisztémában a helyi kisebbségi önkormányzatok eléggé magukra voltak hagyatva, az országos önkormányzat túl „messze” volt ahhoz, hogy működéssel kapcsolatos mindennapi kérdéseikre, problémáikra választ, segítséget nyújtson. E gond különösen a politikai életben kevésbé tapasztalt cigány önkormányzati vezetők esetében volt nyilvánvaló. A mindennapi igény életre is hívta azokat a középszintű spontán szerveződéseket, amelyek betölthették ezt a koordinációs igényt, s azzal a céllal jöttek létre, hogy segítsék a kisebbségi önkormányzatok tevékenységét a pályázatok terén, a lehetőségeik, eszközeik megismertetésében, hatékonyabbá tételében. De a spontán folyamat eredményeképpen párhuzamosságok is megjelentek, több civil szervezet végezte ugyanazt, vagy hasonló tevékenységet, értelemszerűen egymás riválisaiként fellépve. Baranya megyében például három nagyobb szervezetben tömörülnek az önkormányzatok:

- Cigány Kisebbségi Önkormányzatok Baranya megyei Szövetsége
- Siklós és Vidéke Cigányokért Érdekvédelmi Egyesület
- Lungo Drom Baranya megyei szervezete

E szervezetek természetesen el tudták látni a koordináló szerepet, tudták segíteni a helyi

érdekképviselet intézményrendszerét, ám érthetően a belső hatalmi harcok, a forrásokért vívott küzdelem rányomta bélyegét az eredményes munkára, információk veszhetnek el véletlenül, vagy tudatosan – akkor, amikor sok esetben a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok rá lennének szorulva ezen információkra a pályázatok, a jogi lehetőségek és köteleességek értelmezése terén.

Szükségessé vált tehát ennek a területnek a rendezése és a kisebbségi önkormányzat kereteibe való illesztése, legitimálása. Szerepel a törvénymódosításban ezért az önkormányzati rendszer középső szintjének kiépítése. A választásokat követő év márciusában listás választás útján jönnek létre a területi és országos önkormányzatok. Azon kisebbségi szervezetek, amely a megyében (fővárosban) a megválasztott elektorok legalább 10%-át jelöltként állították a települési kisebbségi önkormányzati választáson, kapnak listaállítási jogot. A kisebbségi önkormányzati rendszer erősebben kötődik ezáltal a civil szervezetekhez. Megyei választáson azon közösségek vehetnek részt, ahol megyei szinten legalább 10 helyi kisebbségi önkormányzat alakult meg az adott közösségből.

Ugyanilyen listás közvetlen választás vette volna át az eredeti tervezet szerint az országos önkormányzatok korábbi elektori rendszerét. Mindkét szinten azonban a végleges változatban elektorok joga a választás. Elektor minden kisebbségi önkormányzati képviselő, aki azon a településen szavaz, ahol képviselőnek választották.

Az országos választáson való részvétel feltétele, hogy egy adott közösség legalább 4 helyi kisebbségi önkormányzatot hozzon létre

Fontos elem a kisebbségi önkormányzatok törvényes és szabályos gazdálkodásnak feltételrendszerét megteremteni differenciált állami működési támogatással.

Célja még a települési és a kisebbségi önkormányzati rendszer egymáshoz való közelítése és az anyanyelv szerepének erősítése is.

Sokat vitatott eleme e jogszabálynak a kisebbségi választói névjegyzékek felállítása. A jogszabály tervezési szakaszában formálódó elképzelés szerint a kisebbségi választásokon részt venni kívánók listájának összeállításával és ellenőrzésével lehetővé válna, hogy csak a közösséghez tartozók válasszák meg képviselőiket. A jogalkotó a névjegyzék összeállításának jogát a közösség kezébe adta volna, az országos önkormányzatok hozták volna létre a névjegyzékbizottságokat, vagyis kijelölték volna azokat a településeket, ahol kisebbségi választás tartható, ezáltal közösség nélkül nem alakulhatna önkormányzat. Ezek a háromfős helyi névjegyzékbizottságok gyűjtenék az állampolgárok írásos nyilatkozatait a választói névjegyzékbe kerülésről és döntenének arról, hogy a feliratkozó állampolgár a kisebbségi közösséghez tartozik-e, vagy sem. A testület nemleges döntései ellen a bíróságok jogorvoslata lenne kérhető. A végleges névjegyzéket a helyi választási iroda vezetője, a jegyző vetette volna össze a különböző okok miatt nem szavazók, illetve a szavazásra jogosultak listájával, s így alakult volna ki a végleges névjegyzék. Ez titkos, abba csak a névjegyzékbizottság tagjai, a helyi választási szervek, valamint egyéb törvényben meghatározott személyek nézhetnek bele. A végleges változat szerint végül is Minden magyar állampolgár levelet kap a választás évének május 31-éig egy tájékoztatóval és egy felvételi kérelem nyomtatvánnyal, Június 1 – július 15. között kell a nyilatkozatot a jegyzőhöz eljuttatni; a bejelentkezés önkéntes, a jegyző nem mérlegel. Minimum harminc főt kell tartalmaznia egy-egy névjegyzéknek ahhoz, hogy az adott településen, az adott kisebbség vonatkozásában önkormányzat alakulhasson (ennek csak matematikai okai vannak, ugyanis egy jelöltnek minimum öt ajánlószelvényt kell összegyűjtenie az induláshoz, s önmagára természetesen nem szavazhat senki).

Új eleme a törvénynek, hogy egységesen 5 főben állapítja meg a helyi kisebbségi önkormányzatok lélekszámát, függetlenül a települések nagyságától. Új jogkör még az utónévtár összeállításának lehetősége.

Bár a Parlament által 1993-ban elfogadott, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. Törvény, majd annak módosítása most már a cigányságot is hivatalos nemzetiségként elismerve komoly jogokat adott az érdekképviselő rendszerének létrehozására, a nemzetiségi jogok mind egyéni, mind kollektív formában való megélésére, azonban a tapasztalatok azt mutatják, egyrészt a törvényben benne maradt hiányosságok, másrészt a megadott jogokkal ténylegesen élni tudó képzett cigány politikai vezetői réteg hiánya akadályozza az önkormányzati rendszer hatékony működését.

Kutatásaink alapján azt mondhatjuk, hogy különösen a kistelepülésekre jellemző a civil szféra, a társadalmi szervezetek és a kisebbségi politikai érdekképviselő, érdekérvényesítés rendszerének erősen hiányos volta, különösen a cigányság vonatkozásában. A lakosság gyakran meglehetősen passzív, megosztottnak, szervezetlennek tűnik. Ez a megosztottság különösen a cigány és nem cigány lakosság viszonylatában, illetve a cigányok között a beás és kolompár viszonyban érződik. (CSERTI Cs. T. 1999)

Gyakran megmutatkozik a hivatalos szervek és a cigányság ellentéte, egymásra mutogatása. Nyilvánvaló, hogy egy-egy aktivista kör, ha felvállalja, komoly segítséget nyújthatna a cigányság problémáinak enyhítésében, beilleszkedésük megkönnyítésében. De ha adott településen a helyi cigányságból kikristályosodik is ez a tenni akaró réteg, két tűz közé kerül. Egyrészt az önkormányzat, a többségi társadalom ellenállásába ütköznek, másrészt érvényesül a cigány közösség visszahúzó ereje, innen is rendszeres támadások érik azt, aki tenni kíván valamit. Az okok: - nincs hagyománya a településen egy ilyen szervezetnek, a jelenlegi önkormányzati rendszer keretein belül azzal sem nyernének semmit, ha létrejönnének az érdekképviselő hivatalos fórumai, csak a szociális problémák megoldását hárítanák a nyakukba, s másba továbbra sem lenne beleszólásuk.

Mindezt csak azért elemeztük ilyen részletesen, hogy kitűnjék, a cigány népesség önkormányzati rendszere, érdekérvényesítési lehetőségeinek kiteljesedése terén is mekkora szerepe lehet az iskolai rendszernek, mely a jövő cigány értelmiségét is kéne nevelje. Ez a kinövő, felelősen gondolkodni tudó réteg segíthetne tisztázni a cigány politika terén ma uralkodó kissé zavaros viszonyokat. (CSERTI Cs. T. - FORRAY R. K. 1998)

Felvetődhet a kérdés, egyáltalán szükséges-e erőltetni az önszerveződést olyan esetben, amikor az asszimiláció a cigányság legfőbb törekvése. Azt gondoljuk, hogy amíg – az érintettek tudtával és beleegyezésével vagy anélkül – számon tartják a lakosságot etnikai hovatartozás szerint (a munkanélküliség, a szociális segélyezés, születésszám, iskolai előrehaladás, stb. szempontjából), addig az asszimiláció csak vágy lehet. Egyenrangú beilleszkedés, integráció pedig akkor valósulhat meg, ha a cigányság képes megfogalmazni és képviselni is érdekeit a községek döntéshozó testületeiben és mindennapi életében.

A cigányság egyelőre távolról sem egyenrangú partner. "Cigányként" vannak számon tartva, de még a falvak vezetői sem mindenütt tudják, milyen a belső megoszlásuk, milyen nyelvet beszélnek, mennyien és milyen fokon őrzik a nyelvüket. Alacsonyabban iskolázottak, gyengébben képzettek általában, mint a nem cigány átlag, mégsem vetődik fel, hogy szervezett segítséget kapjanak például a pályázatok megfogalmazásában, megírásában, a gazdálkodási, vagy egyéb ismeretek elsajátításában. Önszerveződésük kudarcait a helyi vezetők számon tartják, nem ösztönzik őket azonban újabb próbálkozásokra. Az információs és a döntési

folyamatokból való kizárásuk gyanakvásokat szül, illetve erősít, ahelyett, hogy "lakópolgári" öntudatot és együttműködési készséget növelne.

Fontos tehát találni olyan személyt, csoportot, aki/akik vállalják a cigányság képviseletét, akinek/akiknek van tekintélye, bizalma a cigányság körében, aki - akár hivatalosan is, fizetés ellenében - foglalkozna a problémákkal, érdekképviselettel. Erősíteni kellene a kapcsolatokat a települési önkormányzat és a cigányság között: az információáramlás hatékonyságának növelése, a hivatal tevékenységébe való betekintés, a bizalmatlanság mérséklésére irányuló pontos tájékoztatás érdekében. El kell érni azokat az embereket is, akik nem tartják szorosan a kapcsolatot az önkormányzattal, ezért gyakran nem értesülnek a segélyezési és pályázati lehetőségekről.

12. 2. A cigány politikai szektor szerepe és tevékenysége

A nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális autonómiájának - a kollektív jogok törvénye szerint - testet kellett öltetniük a végrehajtó szervekben is. A kisebbségi törvény általános elvei a kisebbségi önkormányzatoknak az oktatásügyben jelentős szerepet biztosítanak, a részletekben azonban nem szabályozzák e testületek szerepét, jogköreit. A jogi szabályozás szelleme azt sugallná, hogy e testületek iskolafenntartók legyenek. Ezt jogszabály ugyan nem zárja ki, de az önkormányzatokat a finanszírozás rendszere nem is bátorítja. (SZÜDI J. 1996)

A másik lehetőség, hogy a létrejött kisebbségi önkormányzati rendszer valamiképpen formalizálja a nemzetiségi - kisebbségi oktatás szervezését, akár kezdeményezőként - a közoktatásról szóló törvény szerint legalább nyolc szülő egybehangzó nyilatkozata szükséges nemzetiségi-kisebbségi oktatás szervezéséhez -, akár ellenőrző szervként (mire költi az oktatási-nevelési intézmény a programra szánt támogatást, ami különösen a cigány gyermekek, tanulók számára szervezett programok finanszírozása esetében kétséges, s időnként felmerülő viták forrása. (SZÜDI J. 1996)

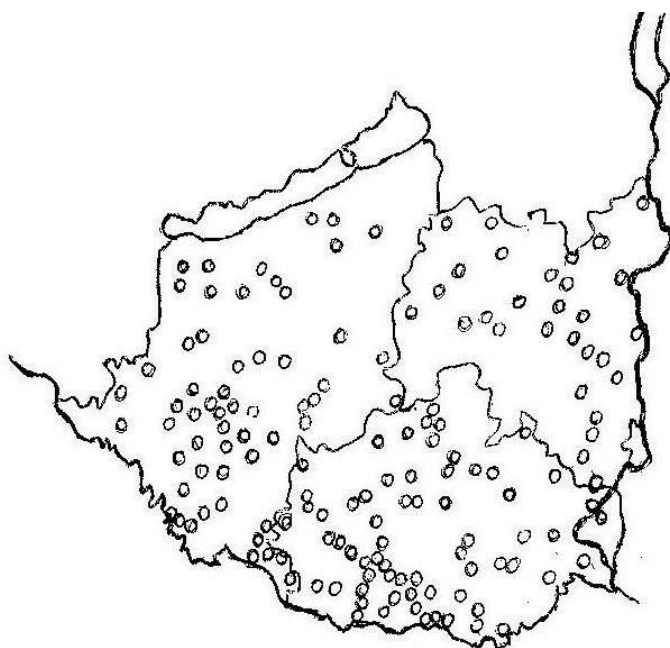
Valójában a kisebbségi önkormányzatiság az oktatásügyet illetően nem/sem ágyazódott bele eléggé mélyen az önkormányzatiság rendszerébe. (vö. PÁLNÉ KOVÁCS I. 1999, BODÁNE PÁLOK J. 1994)

A Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségi Hivatal által a rendelkezésünkre bocsátott adatok alapján 1995. december 31-ig összesen 822 helyi kisebbségi önkormányzat alakult, a megszűnések után az 1998. október 18-i választásokig összesen 738 helyi kisebbségi önkormányzat működött, tehát 84 helyi kisebbségi önkormányzat szűnt meg. Az 1998-as önkormányzati választásokig az 1994-1998. közötti időszakban 396 cigány kisebbségi települési önkormányzat működött, amelyből Baranya megyében 19 testület kialakítására került sor. Az 1998. október 18-i helyhatósági választások során már a kisebbségi közösségek fokozott önazonosság-vállalásáról beszélhetünk összesen 1376 helyi, kisebbségi önkormányzat alakult meg, amelyből 1999. szeptember 1-ig összesen csak 20 helyi kisebbségi önkormányzat szűnt meg. 768 működő cigány kisebbségi önkormányzatot regisztráltak. Ebből a régióban 163 cigány kisebbségi önkormányzat működött, a bontás szerint: Baranya 65, Somogy 59, Tolna 29. A 2002. évben az önkormányzati választások során 999 településen választottak, 2006-ban pedig 1100 településen hoztak létre helyi cigány kisebbségi önkormányzatot. A Fővárosi Cigány Önkormányzat mellett ekkor már minden megyében megalakult a területi cigány kisebbségi önkormányzat is. 2009 decemberéig összesen 113 helyi testület szűnt meg, így jelenleg 1004

helyi, illetve 20 területi cigány kisebbségi önkormányzat működik.¹

Megye	Cigány kisebbségi önkormányzatok száma			
	1994 ²	1998 ³	2002	2006
Baranya	19	65	112 ⁴	135 ⁵
Somogy	20	59	58 ⁶	72 ⁷
Tolna	16	29		53 ⁸

75. táblázat: A megalakult cigány kisebbségi önkormányzatok száma a Dél-Dunántúlon

36. ábra: Megalakult cigány kisebbségi önkormányzatok a Dél-Dunántúl megyéiben (1998)

A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának munkatársai a kisebbségi önkormányzatok működését, felépítését vizsgálták az 1994 és 1998 közötti ciklusban. Eredményeik bemutatják a cigány kisebbségi önkormányzatok tagjainak iskolai végzettségére vonatkozó adatokat is. E szerint a 8 általánost el nem végzett képviselők aránya

¹ A magyarországi cigányokról. Miniszterelnöki Hivatal Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztálya
<http://nek.gov.hu/data/files/160348304.doc>

² CSEFKÓ és mtsai, 1999

³ Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal

⁴ Baranya megyei Önkormányzat adata:

http://www.baranya.hu/index.php?mc=true&menu_azonosito=34&tartalom=kisebbségi_onk/kisebbsgek_baranyaban.html

⁵ Baranya megyei Önkormányzat adata:

http://www.baranya.hu/index.php?mc=true&menu_azonosito=34&tartalom=kisebbségi_onk/kisebbsgek_baranyaban.html

⁶ Dél-Somogyi Cigány Képviselők Szervezete adata

⁷ Dél-Somogyi Cigány Képviselők Szervezete adata

⁸ Tolna Megyei Területi Cigány Kisebbségi Önkormányzat adata:

http://tmtcko.kvantum.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=80

a legmagasabb (63%) a cigány kisebbségi önkormányzatok tagjai közt (vannak olyanok is akik 2 általánost sem végeztek). A szakmunkás képesítéssel rendelkezők aránya 25%, 8 %-uknak van középiskolai végzettsége, s mindössze 3 %-uk rendelkezik diplomával. Ezzel a képzettségi szerkezettel a többi kisebbség önkormányzatainak képviselőivel összehasonlítva az utolsó helyen állnak. Hasonló képet ad a foglalkozás alapján történő megoszlás is. A cigány kisebbségi önkormányzati tagok 92%-a fizikai foglalkozású, 3%-a adminisztratív munkakörben dolgozó, s 5%-a szellemi főfoglalkozású. Munkaviszonyuk alapján a képviselők 23%-a foglalkoztatott, 32%-uk munkanélküli, 23%-uk nyugdíjas, 4%-uk közhasznú munkás, 6% jövedelempótló támogatáson volt, 7%-uk vállalkozó, 3% Gyes-en, Gyed-en volt. (CSEFKÓ F. és mtsai. 1999) Az adatok indokolják, miért lenne nagy szüksége a cigány kisebbségi önkormányzatoknak képzésekre, információkra és rengeteg segítségre hogy az érdekérvényesítést maradéktalanul elláthassák.

A kisebbségi önkormányzati működés meghatározója, hogy megfelelő körülmények, infrastruktúra, iroda, bútorzat, tőke álljon rendelkezésükre. A kisebbségi törvény ki is mondja, hogy feladatai ellátására a települési önkormányzat köteles a kisebbségi önkormányzat használatába adandó vagyont meghatározni (27. § 2. bek.). A jogszabályban azonban nincs lefektetve, mit is jelent ez, milyen eszközöket, pénzforrást, irodát, stb. kell minimálisan átadni a CKÖ-nek. (CSERTI, 2006B) A kisebbségi önkormányzatok részére a települési önkormányzatoktól kezelésbe, használatba átadott vagyontárgyak, ingatlanok tekintetében a kialakult gyakorlat nagyjából mindenütt hasonló. A kisebbségi önkormányzatok elenyésző részénél fordult elő, hogy egyéb működési jellegű támogatást vehettek igénybe (pl. ingyenes telefonhasználat, hivatali gépkocsi használata). Általában jellemző, hogy az önkormányzat által működtetett intézményeket (művelődési ház, közösségi ház, hivatali tanácstermek) ingyenesen használhatják. Országosan a cigány kisebbségi önkormányzatok 15,1%-a kapott használatába ingatlant, 49,5%-uk bútort, 17,2%-uk technikai berendezést, 5,4%-uk földet, vagy vagyontárgyat, 11,8% pedig semmit. (CSEFKÓ F. és mtsai. 1999)

A kisebbségi szervezetek anyagi lehetőségeinek korlátait jelzi, hogy vizsgálataink szerint több, mint 90%-uknak nincs olyan alkalmazottja, aki főállásban foglalkozna a szervezet ügyvitelével. 9,5%-uknak van ilyen alkalmazottja, ebből 3,8% munkáját egy főállású segíti. Fontos volna megteremteni a civil szféra, illetve a kisebbségi önkormányzatoknak azt a lehetőséget, hogy legalább egy alkalmazottnak a bérét ki tudják gazdálkodni, mert e nélkül nehézkesé válik az ügyintézés, nem tartható fenn megfelelő ügyfélfogadási rend, akadozóvá válhat a kapcsolattartás azokkal az állampolgárokkal, ügyfelekkel, akiknek az érdekében kéne hogy e szervezetek tevékenykedjenek. E célból nem az anyagi támogatásra gondolunk, de képezni kéne e szervezetek munkatársait, hogy képesek legyenek a pályázati rendszerek segítségével előteremteni a megfelelő anyagi bázist nem csak alkalmazottaik bérére, de a normális működés fedezetének az előteremtésére, programok szervezésére, hatékonyabb kapcsolattartásra, stb. (CSERTI, 2007B)

Az önkormányzat részéről a kisebbségi önkormányzatokra történő feladat-átruházás a cigányság esetében 55,6%-ban a szociális ügyek területére terjedt ki (semelyik más nemzetiségnél nem volt tapasztalható ez ilyen mértékben). Ugyanakkor az önkormányzatoktól és az államtól kapott normatív támogatásoknak csak 12%-a célozta a szociális támogatást, segélyezést. 5,6 %-ban kulturális, 38,8%-ban egyéb ügyekben történt feladat-átruházás, az oktatás területén nem volt ez jellemző. A cigány kisebbségi önkormányzatiság korlátozott lehetőségeit mutatja a cigány kisebbségi önkormányzatok tipikus ügyeinek megoszlása az előző önkormányzati ciklusban. Az ügyek 26,3%-a a belső működésre, munkatervre, programra vonatkozott, ugyanilyen arányt képviselnek a szociális ügyek. 17,5%-ban oktatással,

ösztöndíjakkal, támogatásokkal, 14%-ban kultúrával, hagyományápolással foglalkoztak, 3,4%-ot tettek ki a lakásügyek, lakástámogatások, 2,6-2,6%-ot a foglalkoztatási gondok megoldása, illetve gazdálkodás, vállalkozási tevékenység, 0,9%-ot személyi ügyek. (CSEFKÓ F. és mtsai. 1999)

A cigány képviselők 56,6%-a vett részt az 1994-98 közötti ciklusban továbbképzésen. E továbbképzések 34,5%-a jogi, önkormányzatisági, 27,6%-a kulturális 6,9% pénzügyi jellegű ismeretekre, 31%-a egyéb területekre terjedt ki. (CSEFKÓ F. és mtsai. 1999)

A cigány kisebbségi önkormányzatok véleményezési és egyetértési jogainak kikéréséről a települési önkormányzatok részéről a következő táblázat tájékoztat.

(%)	Vélemény kérés (CKÖ)	Egyetértés kikérése (CKÖ)
Pályázatok	2,6	8,1
Oktatási, kulturális ügyek	10,3	8,1
Szociális ügyek	50,0	18,9
Kinevezések	2,6	13,5
Költségvetés	6,4	
Munkaterv		
Ritkán, jelentéktelen ügyekben		29,7
Soha nem kéri	15,4	16,2
Egyéb	10,3	5,4

76. táblázat: A különböző típusú ügyek esetében milyen arányban kérte ki a települési önkormányzat a cigány kisebbségi önkormányzat véleményét, egyetértését?

(Forrás: CSEFKÓ F. és mtsai. 1999)

A pénzügyi finanszírozás, feladat-átruházás, működés nem kiforrott voltára utalnak a cigány kisebbségi önkormányzatok működésének tipikus konfliktushelyzetei. A kialakult konfliktusok 32%-a a pénzügyek, a kisebbségi önkormányzat finanszírozása, 7,2%-a a működési feltételek elégtelensége 12,4%-a a segélyezési ügyek, 5,2%-a a jogszabályi bizonytalanságok, 8,2%-a a bizalmatlanság, 4,1%-a a gyakorlatlanság, 1%-a adminisztrációs problémák miatt pattant ki. (CSEFKÓ F. és mtsai. 1999) A cigány kisebbségi önkormányzatok 77,9% szükségesnek tartaná a közép szintű önkormányzat létrehozását. (CSEFKÓ F. és mtsai. 1999)

12. 3. A cigány civil szektor

Nagyon fontos szerepe van a civil szervezeteknek, a cigányok érdekképviselői szerveinek, hiszen ők azok, akik saját közegükben képesek hatékonyabb szervezési munkát kifejteni.

A II. világháború után, a kommunista hatalomátvétel hosszú időre megszakította a szektor fejlődését, elkezdődött a megmaradt alapítványok és egyesületek szisztematikus felszámolása. A megmaradásra ítélt társadalmi szervezeteket és egyesületeket teljes párt- és állami ellenőrzés alá vonták, illetve az államhatalom létrehozta a maga társadalmi szervezeteit, mint például a Hazafias Népfrontot, a Magyar Nők Országos Szövetségét, a Béketanácsot stb. Habár az egyesületek jogi szabályozása továbbra is szigorú maradt, az alapítások engedélyezése tekintetében a hetvenes évek végétől, a nyolcvanas évek elejétől kezdődően némi oldódás volt megfigyelhető. A hetvenes és nyolcvanas években létrehozott sok kis helyi (jórészt hobbi- és kulturális) egyesület megalapításában többnyire az állampolgároknak az a szándéka tükröződött, hogy megteremtsék „a szabadság kis köreit”, kivívjanak bizonyos mértékű autonómiát, erősítsék a lokális azonosságtudatot, megőrizzék a kulturális és etnikai sokszínűséget, fejlesszék az információs hálózatokat, bátorítsák és támogassák az embereket, hogy állampolgárként viselkedjenek.

Sajátos módon a nyolcvanas évek közepétől éppen az államszocializmus válsága adott újabb lendületet az egyesületek tevékenységének. A társadalmi nyilvánosság szélesedése a legális és illegális civil társadalmi mozgások erősödését eredményezte. Az 1980-as évek vége felé, pontosan 1987-ben már érezhető volt, hogy szükség van egy törvényre, amely engedi, és egyben szabályozza az önszerveződések és érdekvédelmi kezdeményezések legális alapítását és jogi keretek közötti működtetését, amelyet elősegített a Polgári Törvénykönyv (1959.évi IV. törvény) 1987-es – már feszült gazdasági, politikai, társadalmi környezetben történt –

módosítása, ami alapján ismét lehetővé vált az alapítványok létrehozása.

A civil társadalom fejlődésében, a nonprofit szervezetek legitimálásában az 1989. évi II. törvény elfogadása teremtette meg az egyesülési szabadság törvényi garanciáit, az alapítványok és egyesületek jogi státusának rendezését. (BALOG I., 2009.)

1989 előtt több ízben is végeztek statisztikai összeírást a „bejegyzett” szervezetekről, amely alapján 1878-ban 3995, 1932-ben 14.365, 1970-ben 8886, 1982-ben pedig 6650 egyesület volt regisztrálva Magyarországon. 1989-től a szervezetek és egyesületek alapítása nagymértékű fejlődést mutatott, 2003-ra a bejegyzett szervezetek száma elérte az 53 022-t, ennek 40 százaléka - 21 216 - alapítványi formában, 60 százaléka - 31 806 - pedig társas nonprofit szervezetként működött.

1989 előtt a cigányság társadalmi és helyi életében is a kultúra és a sport területein voltak bizonyos be nem jegyzett klubok, körök, hagyományörző együttesek, amelyek ebben az időszakban az önszerveződés egy korai stádiumát jelentették.

A rendszerváltozás előtti időszakban az 1970-es években nőttek meg jelentősen a klubokra, körökre, egyesületekre való igények, köszönhetően az ebben az időszakban elindult népművelő tevékenységnek. Az 1970-es évek végére, az 1980-as évek elejére több cigány hagyományörző és kulturális klub is működött Magyarországon, mint például a barcsi Bari Károly Cigány Klub is, amely 1983-ban kezdte meg a működését.

Magyarországon a nem önálló roma érdekvédelem a nyolcvanas évek közepén indult el a Hazafias Népfront keretei közt megalakított, annak delegáltjaiból álló Országos Cigány Tanácsban (OCT), és a kulturális célokat kitűző, hasonlóan fölülről összeállított Cigányok Kulturális Szövetségében. 1989-től több cigány szervezet is bejegyzésre került, amelyeknek a kultúra mellett már az érdekvédelem, az érdekérvényesítés és a társadalmi – politikai életben való részvétel volt a célja. (BALOG I., 2009.) Közülük néhány ismertebb: Phralipe (1989), az Autonomia Alapítvány (1990), Lungo Drom (1991), Gandhi Alapítvány (1992), Amrita Egyesület (1994), a Soros Alapítvány, mely Magyarországon 1984-ben kezdte meg működését, de igazi cigány programokat és támogatásokat csak 1993-tól indított, Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány - MNEKK (1995), Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (1995), stb. Programjaikkal és pályázati forrásaikkal – olyan kormányzati és uniós forrásokkal együtt, mint a Phare, OSI, OFA, NCA, Roma Évtized, TÁMOP, TIOP, stb. - jelentősen hozzájárultak a civil szektor kiteljesítéséhez, a cigány szervezetek működési feltételeinek javításához, azok programjainak megvalósításához. Ezen országos tevékenységi körű szervezetek mellett több száz helyi szinten működő civil szervezet dolgozik a cigányság érdekében.

1990-től a cigány civil szervezetek mindegyre fókuszpontba állították az oktatást, az oktatásfejlesztést, a tehetséggondozást, így alakulhattak meg azok a szervezetek és alapítványok, amelyek később nagyban hozzájárultak a cigányság minőségi oktatáshoz való jutásához, és iskolai végzettségének a javításához.

A civil szervezetek körében végzett vizsgálatunk arra a tényre is felhívja a figyelmet, hogy a mintába került szervezetek 15%-a a vizsgálat évében alakult, 2,77%-uk 1-2 éves tapasztalattal rendelkezik a működés terén. 35,18%-uk 3-4 éves működési tapasztalattal bír. 8, vagy annál több éve működik már a cigány érdekképviselő terepén a szervezetek 19,41 %-a. Ez arra a tényre hívja fel a figyelmet, hogy nagyon sok új civil szervezet jön létre évről évre, illetve a korábban alakultak egy jelentős része megszűnik, vagy elhal. Ugyanez érvényes természetesen

a cigány kisebbségi önkormányzatokra, amelyek esetében a 4 éves választási ciklusok értelemszerűen felülírják, átalakítják a korábbi szervezeti struktúrát. Nagyon fontos volna, ha ezek a civil szervezetek, de a kisebbségi önkormányzatok munkatársai is hatékonyabb segítséget kapnának, hogy felvállalt céljaikat valóban hatékonyan, a polgárok érdekében tudják ellátni és ne legyen ekkora fluktuáció a szervezetek terén abból eredően, hogy nem tudják anyagilag fenntartani magukat, nincs meg a szakmai tapasztalatuk, hogyan kommunikáljanak az emberekkel, hogyan tudják el is adni az általuk kínált szolgáltatásokat, lehetőségeket. Ezek hiányában sajnos elszigetelődnek a szervezetek, egy ideig még vegetálnak, sokuk csak papíron létezik, aztán meg is szűnnek új, tapasztalatokkal megint csak nem rendelkező formációknak adva át a terepet. Sajnos már a vizsgálat kezdeti fázisában, a kutatásba bevonandó intézmények, szervezetek címlistáinak összeállításánál, illetve a velük való kapcsolatfelvétel próbálkozásainál kiderült, milyen nagy számban vannak jelen a cigány egyesületek, alapítványok, egyéb civil szerveződési formák, de milyen nagy hányaduk ezeknek csak papíron létezik. Nincsen elérhetőségük, nincs megfelelő irodahelyiségük, ahol elérhetők lennének, nincs kapcsolattartójuk, ügyintézőjük. Ezek hiányában megkérdőjeleződik, egyáltalán mi a tényleges tevékenységük, illetve hogy tudják azt megfelelő szinten, hatékonyan ellátni. Ezen ok miatt nagyon sok megghiúsult lekérdezést kellett a későbbiekben pótolnunk. (CSERTI, 2007B)

12. 3. 1. A cigány politikai és civil szektor szerepe és lehetőségei a foglalkoztatáspolitikai terén

A PTE BTK Romológia Tanszék 1999-es OFA és 2006-os OKM által finanszírozott kutatásai során a régióban működő cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenységét vizsgáltuk, illetve azon civil szervezeteket, amelyeknek feladatkörükből, tevékenységi körükből adódóan bármely község lehet a települések cigány lakosságának életkörülményeihez (cigány civil szervezetek, roma klubok, kulturális egyesületek, alapítványok ...).

Rögtön az adott településen élő pályakezdő cigány fiatalok számának megbecsülésénél kitűnt a szervezetek vezetőinek tájékozatlansága. Értelemszerűen a legpontosabb adatokkal e kérdésre a kisebb települések, községek szervezetei rendelkeztek, hiszen e kis lélekszámú közösségekben jobban ismerik az ott lakókat, az egyes emberek sorsát, helyzetét. Baranya megyében a legpontosatlanabb és legnagyobb szóródást mutató adatokat Pécssett kaptuk a különböző szervezetektől (ld. táblázat).

BARANYA MEGYE	Pályakezdő cigány munkanélkü- liek száma (becslés)	Programokon részt vett fiatalok		A sikeresen elhelyezkedett fiatalok	
		száma	a pályakezdő munkanélküliek %-ában	száma	a programokon részt vettek %-ában
Pécs	2000	150	7,5	70	47
Városok (Pécs kivételével)	542	65	12	22	34
Községek	518	126	24	35	27
Összesen	3060	341	11	127	37

77. táblázat: Baranya megyei projektek a pályakezdő cigány munkanélküliek elhelyezkedésének segítésére

(Forrás: CSERTI Cs. T. 2000B)

A kisebbségi önkormányzatok, illetve a civil szféra egyik feladata lehet a pályakezdő cigány fiatalok elhelyezkedési nehézségeinek megoldása terén, hogy kapcsolatot tartanak fenn e fiatalokkal, közvetítik számukra az információkat elhelyezkedési lehetőségekről, tanfolyamokról, képzési lehetőségekről, pályázatokról.

E feladat ellátásához egyrészt a fiatalokkal kell rendszeres kontaktusban lennie a szervezeteknek, másrészt az információforrásokkal (szakmai kamarák, munkaügyi központ, iskolák, szakképző intézmények, munkáltatók ...).

A megkérdezett szervezeteknek Baranya megyében a pályakezdő cigány fiatalok több, mint felével (55%) van rendszeres kapcsolata, 1/3-ával alkalmasszerűen, 12%-ával pedig nem tart kapcsolatot. Tolna megyében az összes megkérdezett rendszeres kapcsolatban van a pályakezdőkkel. Somogyban rendszeres a kapcsolat a szervezetek 62%-nál, nem rendszeres 38%-uk esetében.

Kiderült, hogy a baranyai szervezetek 1/3-át nem, vagy csak nagyon ritkán keresik fel problémáikkal az érintettek. Csak a szervezetek ¼-ének van a vonzáskörzetben élő összes állás nélküli fiatallal kapcsolata. A kulturális rendezvények látogatottsága terén jobb a helyzet, a szervezetek 15 %-ának egyáltalán nem volt ilyen jellegű rendezvénye, 13%-uknak a rendezvényeit csak a fiatalok kevesebb, mint fele látogatta (néhányan vagy senki), 72%-uk azonban rendszeres kulturális kapcsolatokat ápol velük (A fiatalok fele, több mint fele vagy mindenki). Somogy megyében sokkal jobb a szervezetek kapcsolattartása a fiatalokkal, gyakrabban fordulnak problémáikkal hozzájuk, ám kevesebb szervezet foglalkozik kulturális rendezvények szervezésével. Tolnában a kulturális rendezvények látogatása dominál a kapcsolattartásban.

Oktatási, képzési projektje a baranyai szervezetek 46%-ának eddig még nem volt. 10%-uk érte el legalább a településen élő fiatalok felét, a többi településen néhány fiatalot értek el a képzési projektek. Somogyban a szervezetek 76%-a volt már érdekelve e képzésekben, viszont csak 26%-ban érték el az érintettek legalább felét, Tolna megye szervezeteinek 57%-a kapcsolódott be valamiféle képzésbe, 43%-uk mozgósította a pályakezdők legalább 50%-át.

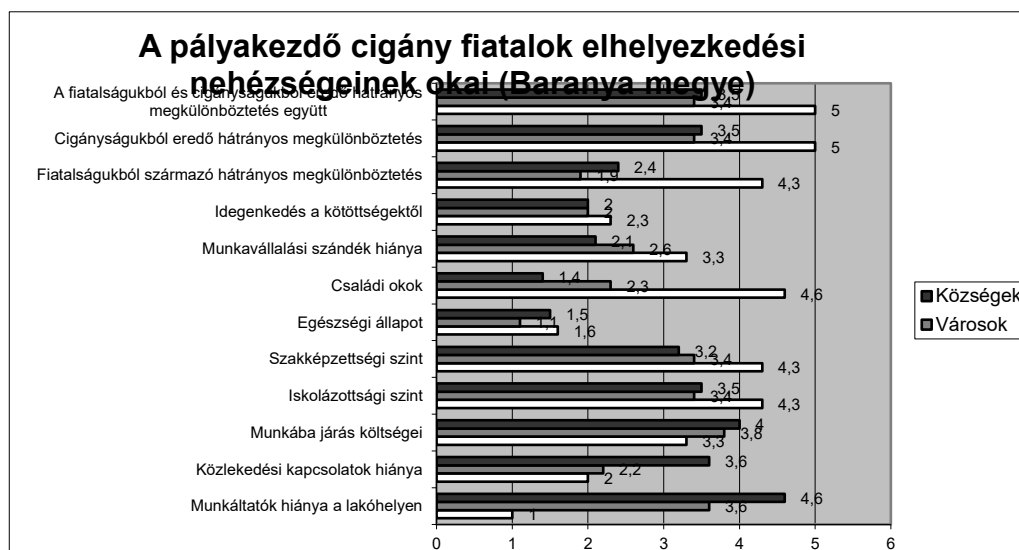
A fentiek szerint Somogyban a legélénkebb és szorosabb a kapcsolattartás a szervezetek és a települések cigány lakossága közt.

A kapcsolattartás eszköze Baranya megyében szinte egyedülálló módon a személyes megkeresés, a szervezetek több mint fele az összes érintett fiatallal ilyen módon kommunikál. A postai út, illetve a sajtó útján történő hirdetés alig játszik szerepet az információáramlásban. Tudva, hogy zömében kis településekről van szó, az eredmény érthető. Pécssett mindhárom kommunikációs csatorna szerepet kap, a kisebb városokban ismét a személyes kapcsolatoké a főszerep. Nagyobb a szerepe a levél és hirdetések útján történő kapcsolattartásnak Somogy megyében. Tolnában ismét csak a személyes kontaktus kap főszerepet.

Baranya megyében a szervezetek 39%-a próbálkozott már olyan rendezvény, program szervezésével, amely a pályakezdők elhelyezkedési esélyeinek növelésére irányult, vagy együttműködtek más szervezetekkel ilyen programok lebonyolításában. E programok 6%-a ráadásul időközben meg is hiúsult. Pécssett – valószínűleg a jobb kapcsolatrendszer, a szakképző intézmények, munkaügyi központ közelsége, a közlekedés-földrajzi helyzet előnyösebb volta miatt – több ilyen program, tanfolyam lebonyolításában vettek részt a szervezetek. A legalacsonyabb aktivitással és eredményességgel a községekben találkozunk (hiányos kapcsolatrendszer, nincs szakértő ember a lebonyolításhoz, szervezéshez, nehezebben motiválhatók az ott élők, s nehezebben jutnak el a képzések helyszínére a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt...). Somogy megyében e téren is aktívabbak voltak a cigány szervezetek, 75%-uk próbálkozott már program szervezésével a munkaerő-piaci helyzet javítására, Tolnában ez az arány 85%.

Mint az kiderült, az egyes település-típusokban élő cigány pályakezdők létszámukhoz képest legnagyobb arányban a községekben vettek részt valamiféle tanfolyamon, programon, s Pécssett volt a legalacsonyabb a részvételi arány (annak ellenére, hogy természetesen a megyeközpontban van legnagyobb esélye egy ilyen program elindításának, s itt is rendezték a legtöbb képzést). Ha azonban e programok eredményességét, hatékonyságát vizsgáljuk meg, fordított képet kapunk, a programot elvégzettek 47%-a helyezkedett el Pécssett sikeresen, míg a községekben ez az arány csak 27%. A magyarázat itt is a nagyváros kínálta szélesebb körű lehetőségekben – több munkáltató, előnyösebb közlekedési kapcsolat... - kereshető.

A Somogy megyei programokon a pályakezdő fiatalok 68%-a vett részt, s annak eredményeként a részt vettek 67%-ának sikerült munkához jutnia. Tolnában a részt vettek aránya 58%, az elhelyezettek aránya 30%.

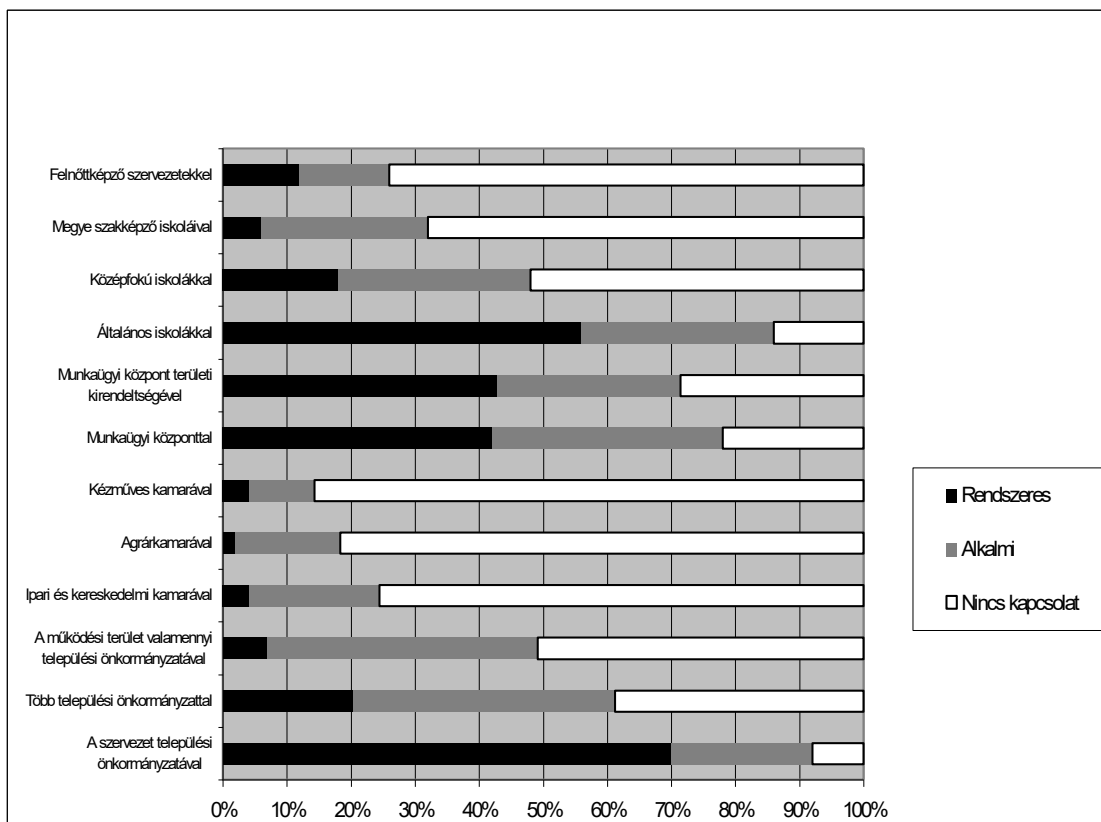

37. ábra: Az illegális munka aránya a településeken (a munkaképes lakosság %-ában)
(Forrás: CSERTI CS. T. 2000B)

Azon szervezetek, amelyek eddig nem folytattak ilyen tevékenységet, jelezték, hogy terveik között szerepel hasonló tanfolyamok, programok szervezése, ehhez azonban ötletre, mintára, megfelelő együttműködő kapcsolatokra, s természetesen anyagi forrásokra lenne szükségük.

Megvizsgáltuk, a szervezetek megítélése, ismeretei alapján mekkora a “fekete/szürke gazdaságban” tevékenykedők aránya az adott települések munkaképes lakossága körében. Értelemszerűen mind az összlakosságon belül, mind a roma népesség, illetve a roma pályakezdők körében hátrányosabb képet, magasabb értékeket kaptunk a községekben, mint a városokban. Megdöbbentőek azonban a községi adatok, melyek szerint a cigány munkaképes lakosság majd 60 %-a, s a pályakezdő fiatalok több mint fele is alkalmi tevékenységekből tartja fenn magát Baranyában. Magas értékekkel találkoztunk Somogy és Tolna megyében is. Itt is jellemző, hogy a legnehezebb helyzetben a kisebb településeken élő pályakezdő cigány fiatalok vannak, a városokban valamivel jobb az elhelyezkedés esélye.

A következő adataink azt reprezentálják, mennyire nincs kapcsolata e szervezeteknek azokkal az állami, megyei intézményekkel, melyeknek nagyon fontos szerepe lehet a vizsgált probléma megoldásának megkönnyítésében. Kapcsolatrendszerük leginkább a helyi önkormányzatokra, általános iskolákra, illetve a munkaügyi központra korlátozódik, sokuk azonban ezekkel sem működik együtt. Ismét csak a községi szervezetek vannak hátrányosabb helyzetben. Tolna megye adatai valamivel kedvezőbbek, de a legkiterjedtebb és leginkább szerteágazó kapcsolatai a somogyi szervezeteknek van. Ez is a megyében tevékenykedő civil szféra és a roma politikai erők hatékonyabb, integráltabb, összefogottabb munkájára utal.

38. ábra: A szervezetek kapcsolata az állami-közigazgatási-önkormányzati szervezetekkel, intézményekkel (Baranya megye)

(Forrás: CSERTI Cs. T. 2000B)

A vizsgálat során rákérdeztünk a településeken élő cigány származású munkavállalók jellemző foglalkoztatási formáira is. Baranya megyében a cigány lakosságnak majdnem fele alkalmi munkákból él, több, mint egynegyede közhasznú munkásként tevékenykedik, 13 %-uk bevételei a hivatásos anyaságból származnak. Rendszeres kereső tevékenységből csak a munkaképes lakosság 10%-a szerez bevételt. Pécssett egyértelműen az alkalmi munka és a közhasznú munka jellemző, s a többi település kategóriában sem tapasztalhatunk markáns eltérést ettől. Somogyban is az alkalmi munka a meghatározó, a közhasznú munka és a hivatásos anyaság is fontos szerephez jut a megélhetésben. Hasonló a helyzetkép Tolnában is.

Kíváncsiak voltunk arra is, milyen tényezőknek tulajdonítják e szervezetek ma a pályakezdő cigány fiatalok munkához jutási, elhelyezkedési nehézségeit. Az egyes tényezőket 1-5-ig terjedő skálán értékelve és az egyes település kategóriák adatait összegezve azt vehetjük észre, hogy a legnagyobb problémának az (elsősorban cigány származásukból eredő) hátrányos megkülönböztetést, az iskolázottság-szakképzettség hiányát, illetve a munkahely hiányából, illetve a településtől távolabb található munkahelyek megközelíthetlenségéből eredő kérdéskört tartják. A munkahely megközelíthetősége nem csak a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt alakulhatnak ki, de lehetetlenné teszi az is, ha a munkavállaló nem tudja fedezni a munkába járás költségeit sem.

A munkavállalást legkevésbé családi okok, illetve az egészségi állapot veszélyeztetik. Pécssett maximálisnak ítélték a diszkriminációt, míg közel azonos mértékben a megye kisebb városaiban, községeiben közepesen erősnek tartják a problémát. Értelemszerűen a munkába járás költségei, továbbá a munkahelyek hiánya a kisebb települések lakosságát érinti hátrányosabban, s Pécssett okozza a legkevesebb problémát.

A kisebb településekhez képest azonban a megyeszékhelyen nagyobb gondnak érzik a sikertelenség terén az elhelyezkedési szándék hiányát és a családi háttér rendezetlenségét.

Tolnában a legfontosabb oknak tartják, hogy a lakóhelyen nincs munkalehetőség, a hátrányos megkülönböztetésnek, valamint a rossz közlekedési lehetőségeknek kisebb szerepet tulajdonítottak, mint Baranyában.

Somogyban viszont a diszkriminációt érzik súlyosabb tehernek, magasabb százalékban nevezték meg a család rendezetlenségét is.

Összegzésként, ha feltesszük a kérdést, mit tud tenni a kisebbségi önkormányzatok intézménye, valamint a civil szféra a pályakezdő cigány fiatalok munkához juttatásáért, két fontos tény körvonalazódik: Pécssett, valamint a régió nagyobb városaiban a települések nagyobb létszámú cigány közösségéből eredően az érintett fiatalok elérése a nagyobb gond, de jobb kapcsolatokkal, jobban bejáratott mechanizmusokkal találkozhatunk a szervezés terén, szakképzettebb, tájékozottabb vezetők irányítják a szervezeteket. A kisebb településeken fordított a probléma, itt a vezetőket több információhoz kellene juttatni, szélesebb körű kapcsolatrendszerrel kell kiépíteniük. Erősségük viszont, hogy jobban ismerik a közösség tagjait, az egyes emberek problémáit, könnyebben el tudják érni az érintetteket.

Somogy megyében találtuk a leginkább szervezettnek cigány érdekképviselet, érdekvédelem rendszerét.

Fontosnak tartjuk, hogy a cigány származású pályakezdő fiatalokkal kapcsolatot tartó civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok vezetői, munkatársai részére biztosítsuk az

információk elérhetőségét azzal kapcsolatban, milyen lehetőségekkel rendelkeznek, milyen eszközöket tudnak megragadni a településeiket élő cigányság helyzetének javítására, kikhez fordulhatnak problémáikkal, hogyan aktivizálhatnák, motiválhatnák hatékonyabban az érintetteket, hogyan tartásuk intenzívebben a kapcsolatot egyrészt a lakossággal, másrészt a területen dolgozó állami szervekkel, hogyan tudnak jobban bekapcsolódni a szakképzésekbe, a településeken működő cigány kisebbségi iskolai programok munkájába. Erre a legmegfelelőbb eszköznek olyan tanfolyamok, továbbképzések tűnnek, amelyek tényleg hasznos tanácsokat, használható információkat tudnak átadni e szervezetek munkatársainak.

Az érdekvédelmi szektor csak akkor tud hatékonyan tevékenykedni a lakosságért, ha benne jól képzett szakemberek dolgoznak.

12. 3. 2. A cigány politikai és civil szektor szerepe és lehetőségei az oktatáspolitikai terén

A cigány kisebbségi önkormányzatoknak, civil szervezeteknek is lennének feladatai az iskolai és az óvodai programmal kapcsolatban: ezt számon kellene kérni mind a kisebbségi, mind a települési önkormányzaton. Mindennapi tapasztalataink alapján felmerül azonban a kérdés: Van-e közülük e cigány szervezeteknek a cigány gyermekek oktatásához, neveléséhez?

A kérdésre kínálkozó válaszunk: Természetesen **van közülük** a kisebbségi oktatásügyhöz. A közoktatás, a kisebbségi jogok, kisebbségvédelem magyarországi törvényi szabályozása ma megadja azokat a jogi kereteket, melyek lehetővé teszik a helyi kisebbségi önkormányzatok számára a település adott kisebbséget érintő oktatási ügyeibe történő beleszólást, aktív részvételt.⁹

Természetesen **kell, hogy legyen közülük** a kisebbségi oktatásügyhöz. A kisebbségi törvény szelleme sugallja, hogy megalkotói a helyi kisebbségi önkormányzatok kezébe elsősorban a kulturális autonómia megéléséhez kapcsolódó eszközrendszerrel adtak, jogosítványaik e téren a legerősebbek, értelemszerűen a helyi oktatás ügyeibe is komoly beleszólásuk lehet. Fontos, hogy tevékenységük szélesebb körben kibontakozzon e téren, hiszen az *oktatásról* mind több fórumon hangzik el, hogy olyan kulcstényező – különösen a cigány népesség esetében az – amely hosszabb távon képes orvosolni az e népcsoportra napjainkban jellemző neuralgikus problémákat (a szakképzetlenségből, alacsony iskolázottságból származó munkaerő-piaci gondokat, az egészségügyi, szociális helyzetet, stb.). Ezzel elősegítjük a cigányság sokat emlegetett társadalmi integrációját, s ebben a folyamatban fontos szerepe kéne legyen a kisebbségi önkormányzatoknak is az oktatási-nevelési rendszeren, a kisebbségi programokon keresztül is.

A kérdésünkre eddig adott válaszok hármasszoros gondolati íve (van szerepük; kell legyen; kéne, hogy legyen) jelzi azt a bennünk felmerült hipotézist, mindennapi tapasztalatainkat, amely arra ösztönzött bennünket, hogy megvizsgáljuk a helyi érdekképviseleti szektor által ma betöltött szerepet az óvodai-iskolai cigány programok terén.

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán működő Romológia Szemináriumon az elmúlt években több kutatási program során is érintettük a cigány kisebbségi oktatás kérdéskörét. E cikkben vizsgálataink egyik fő szempontjáról szeretnénk beszámolni, nevezetesen Baranya megye cigány kisebbségi önkormányzatainak és romákkal foglalkozó civil szervezeteinek szerepéről, tevékenységéről a cigány kisebbség számára működtetett oktatási programokban. Fő kérdésünk az volt, mennyire tájékozottak az érintett önkormányzatok, civil szervezetek ezekről a programokról, mi a véleményük azokról, hogyan próbálnak belefolyni a programok működtetésébe, minőségi javításába.

a) A Baranya megyében működő cigány oktatási-nevelési programokról

A véleményalkotás szempontjából fontos kérdés, vajon működik-e egyáltalán oktatási intézmény a kisebbségi önkormányzat településén. Jóllehet akkor is lehetséges véleményyt

⁹ 1993. évi LXXIX.t. a közoktatásról

1993. évi LXXVII. t. a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól

alkotni e programokról, ha éppen a működési területen nincs ilyen, mégis minőségileg más a helyzet, ha az önkormányzati képviselő személyesen találkozik vagy találkozhat az oktatási intézményekkel, azok vezetőivel.

Megállapíthatjuk, hogy mindösszesen a vizsgált települések 20 %-ában nincs semmilyen oktatási-nevelési intézmény a szervezet működési területén. Jellemzően óvoda (77%-ban), az általános iskola alsó tagozata (80%), és a felső tagozat (77%) található meg a vizsgált településeken. A baranyai településhálózat aprófalvas jellege miatt alacsony a középfokú oktatási intézménnyel is rendelkező települések aránya (32%).

A megadott válaszokból kitűnik, hogy a legnagyobb arányú az általános iskolai kisebbségi programok aránya (a vizsgált települések 36%-a), ezen kívül még óvodai kisebbségi programok találhatóak a településeken (26%-ukban). Az egyéb program száma elenyésző, 1 %-nyi. Figyelembe véve, hogy vizsgálatunkhoz azokat a településeket választottuk ki, ahol nagy számban él cigány népesség, magas azoknak az aránya, ahol semmiféle program nem működik (38 településből 18, vagyis 47%).

Ha ezt az adatot kivetítjük Baranya megye 301 településére és ezt az arányt vesszük alapul, akkor 159 településen kellene kisebbségi programnak működnie. Ezzel szemben hivatalos adataink szerint 50 település kap a központi költségvetésből kiegészítő normatívát cigány kisebbségi oktatási feladatok ellátásához a cigány etnikumhoz tartozók felzárkóztató oktatására (1998)¹⁰, ezek közül csak 20 település szerepel az Oktatási Minisztérium által elfogadott és engedélyezett cigány kisebbségi oktatási programok listáján, mely szerint e 20 település 24 iskolája rendelkezik engedélyezett programmal. Felmerül a kérdés, milyen jogcímen vesz fel a többi önkormányzat normatívát e feladatra. Továbbá miért nem tudnak a minisztériumban olyan programokról (pl. Pécs számos iskolája), ahol igazoltan működnek e programok?

A fenti számértékeket azonban túl alacsonynak találjuk, tudva, hogy a régióban és Baranya megyében koncentráltan élnek cigány származású emberek, megközelítően 30.000.-fő, így becsléseink szerint minimum 7.500 cigány diákkal kell számolnunk. Baranya megyében 65 településen választottak cigány kisebbségi önkormányzatot az 1998-as választásokon. Többek között ezen érdekképviselői szervek feladata lenne, hogy más helységekből is előmozdítsák a kisebbségi oktatás ügyét.

A programokkal rendelkező települések 33%-án a cigány származású diákok közül mind részt vesz azokban. 19%-ban az érintettek több, mint a fele; 34 %-ban fele; 14%-ban kevesebb, mint a fele részesül a számukra szervezett oktatási programokban.

A cigány tanulók iskolai problémáinak okait vizsgáló kérdésekre adott válaszokból (1-5-ig terjedő skálán mértük, mekkora szerepet tulajdonítanak a cigányság vezetői az egyes tényezőknek az iskolai nehézségek kialakulásában) a legfontosabb hátráltató oknak a családi, szociális háttérrel tartják (4,2-es középértéket kaptunk), ezt követi (3,8) a kisebbségi programok alulfinanszírozottsága, majd 3,3-as átlaggal a cigányság társadalmi megítélése következik. 3-as értéket kapott a normatíva felhasználásának ellenőrizetlensége, ezután majdnem egy egész értékű csökkenés következik a fontossági sorban, 2,2-es átlagú a hatékony oktatási módszerek hiánya, melyet 2,1-es átlaggal a tanárok részéről megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetés, illetve a cigány népismereti oktatás hiányolása követ. A kultúraátadás és a népismeret fontossága jelenik meg akkor, amikor 81 %-uk mondja, hogy a cigány diákok a saját

---

¹⁰ forrás: Magyar Közlöny 1998/4. sz. II. kötet

kultúrájukat történetüket az óvodában, iskolában meg kell ismerjék. 19 % szerint nem feltétlenül kell ismerniük. Senki nem gondolja, hogy egyáltalán nem kell ismerniük. Tehát fontosnak tartják e területet, de elégedettek a programok ez irányú tevékenységével.

Az iskolai nehézségekben kisebb szerepet tulajdonítottak a más diákok felől tapasztalható hátrányos megkülönböztetésnek (2-es átlag) 3 válasz lehetőség pedig nem éri el a 2-es átlagot sem. Ezek az anyanyelvi oktatás hiánya ill. kötelezővé tétele, valamint az oktatók szakképzetlensége. A cigány tanulók anyanyelvi oktatását 61 %-uk nem tartja feltétlenül szükségesnek, 17 % úgy vélekedik, egyáltalán nem fontos az anyanyelvi oktatás, mindössze 22 %-ban pozitív a válasz. *Kiderül, a cigányság képviselői elsősorban finansiális megoldási lehetőségeket tartanak elképzelhetőnek, otthoni anyagi okokkal, az iskolai programok hiányával, vagy a pénz hiányában azok nem megfelelő működésével magyarázzák a cigány tanulók rosszabb tanulmányi eredményeit.*

A probléma tehát adott. Lássuk, hogyan vélekedtek megkérdezettjeink a már működő programokról.

b) A cigány politikai és civil szervezetek munkatársainak véleménye a cigányság oktatási helyzetéről, az oktatási-nevelési programokról

A megkérdezett szervezetek 88 %-ban osztották véleményünket a cigány oktatási-nevelési program szükségességére vonatkozóan, 12 %-uk viszont nem tartja fontosnak ezeket. Új cigány kisebbségi oktatási-nevelési programok indítását tartja szükségesnek 78 % -uk; pénz hiányában 13 %, igény híján 9 % nem tekinti ezt fontosnak.

Megfigyelhető mind a cigány kisebbségi önkormányzatok, mind a civil szervezetek elégedetlensége a települések kisebbségi programjait illetően. Összességében 60 %-uk szerint egyáltalán nem megoldott jelenlegi formájában a kisebbségi oktatás a településükön, ezzel ellentétben 13% állítja, hogy részben, illetve 27% szerint teljesen meg vannak elégedve a helyzettel. Az oktatási programok tartalmáról a többségnek (93 %) jó véleménye van, a maradék 7 % sem utasítja el, részben elfogadja azt.

Az elégedettséget mérő kérdéssorban 1-5-ig terjedő skálán értékelték a program különféle elemeivel kapcsolatos véleményüket. A részt vevő pedagógusok értékelése 3,9-es elégedettségi fokot ért el. A programokon belüli tehetséggondozás 3,7-es, a felzárkóztató tevékenység 3,6-os középértéket kapott csak. A népismereti oktatás elégedettségi foka a legmagasabb, 4-es. A cigány programokon belüli anyanyelvi oktatás elégedettségi szintje 2-es átlagot kapott.

A cigány oktatási-nevelési programok szerepét vizsgálva a cigány gyermekek beilleszkedésének elősegítésében a következő eredményeket kaptuk: 57 % szerint eredményes e tevékenység, 25 % szerint semmi szerepe nincs a beilleszkedés terén, 9-9 % mondta, hogy csak részben mutatkoznak pozitív hatások, illetve nem tudtak válaszolni.

A programok hatása a tanulók jobb tanulmányi eredményére a kérdezettek 49 %-a szerint pozitív, 27 % szerint részben van hatásuk, 21 % szerint nem eredményesek, 3 % nem tudja.

Az válaszolók 26 %-ban elégedettek cigány kisebbségi oktatási-nevelési programokban résztvevő cigány származású diákok számát illetően, 52 % csak részben elégedett, 22 %-uk szeretné, ha többen vennének részt azokon. A viszonylag erős negatív megítélés

összefüggésben lehet azzal, hogy látják, az integrációt, a magasabb társadalmi pozíciók elérését elsősorban a tehetséggondozás, illetve a gyengébben haladók felzárkóztatása biztosíthatja. E tevékenységeket erősítendőnek ítélték a programokon belül.

Megkérdeztük részt vesz-e az oktatási programokban nem cigány származású gyerek is. A válaszolók többsége (95 % -uk) szerint részt vesz, 5 %-uk nem tudja a kérdésre a választ. A kirekeszteni akarás azonban abszolút mértékben nem jellemző, mert mindannyian igent mondtak arra a kérdésre, egyetértenek-e azzal, hogy nem cigány származású gyerekek is részt vesznek a programban. Úgy tűnik, az érdekképvisellel, érdekérvényesítéssel foglalkozó cigány civil szervezetek és cigány kisebbségi önkormányzatok képviselői megértették, küldetésük a mások megismerésén keresztül való közeledés üzenete.

Kíváncsiak voltunk arra is, hány cigány származású fiatal lett sikerebb a kisebbségi oktatási programnak köszönhetően? A megkérdezettek 21%-a 1-5 fő közt határozta meg azoknak a számát akik ennek az oktatási formának köszönhetik eredményességüket. 17% 6-10 főre, 21 % 11 fő fölé tette e létszámot. 10%-uk szerint viszont senki sem lett e plusz szolgáltatástól eredményesebb.

A cigány kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek vezetői illetve tagjainak véleménye a cigány gyermekek és más nemzeti kisebbségek oktatása közötti tartalmi, minőségi különbséget illetően arányában majdnem megegyező. 58 %-uk állítja, hogy nincs különbség, 42 %-uk szerint más nemzeti kisebbségeké megoldott, a cigány gyermekeké nem.

A megkérdezettek 32%-a szerint jól, további 32%ban részben jól használja fel az önkormányzat a cigány felzárkóztatásra kapott normatívát. 36 % nem tartja jónak az önkormányzati felhasználást. Azonban a túlnyomó többség szerint (85%) célravezetőbb volna, ha a kiegészítő támogatás felhasználásába nagyobb mértékben beleszólhatnának a kisebbségi önkormányzatok.

A cigányság választott érdekképviseleti vezetői tehát nagyon fontosnak tartják a cigány iskolai programokat és ennyire megoldatlannak, problematikusnak látják a kisebbségi oktatás helyzetét. Felmerül bennünk akkor a gondolat: Mit tesznek a helyzet javítására? Kérdésfelvetésünkre a következő választ kaptuk:

c) A szervezetek és a helyi cigány kisebbségi oktatás

A szervezetek 29 %-ának van a kisebbségi programokkal rendszeresen foglalkozó munkatársa, 71 %-nak nincs. Adódhat ez a magas arány a program hiányából és a hozzáértés hiányából is.

Kíváncsiak voltunk a szervezetek intézményi kapcsolatrendszerére, együttműködési képességére is. A településeken az óvodák vannak jobbra jelen a cigány szervezetek mindennapi tevékenységében, a kapcsolat is velük a legjobb (1-5-ig terjedő skálán értékelve az együttműködés szorosságát 2,4-es átlaggal). 2,3 körüli átlagértéket mutat a helyi általános iskolai kapcsolat, ezt az egyéb oktatási intézményekkel való együttműködés követi. Meglepetés 2,2 körüli átlaggal a helyi önkormányzatok helyezése, utolsóként 1,9-es átlaggal a civil szervezetek állnak, a cigány kisebbségi önkormányzatok kapcsolata velük a legkevésbé jó.

A megkérdezettek 27%-a állítja, hogy nem ismerik, 27%-ban csak részben ismerik, míg 46%-uk ismeri teljes egészében a településen működő programok tartalmát, felépítését. Miért ilyen tájékozatlanok a cigányság választott vezetői?

A szervezetek 34 %-ából jártak már az összes programot működtető intézményben. 21%-uktól nem látogatta meg még egyetlen munkatársuk sem a programot, de tervezik azt. 11 %-uktól jártak már némelyikben. 5-5 % azok aránya, akik személyesen is ismerik az intézményben folyó munkát, de csak mint szülők, illetve akiknek semmilyen tapasztalatuk nincs, mert nem hívták őket. 3 %-uk jelenti ki, hogy nem látogatták meg a programot, mert nem értenek hozzá.

A cigány kisebbségi önkormányzatok 40 %-a közölte, hogy az iskola egyeztetette a ckö-vel a programot, 29%-ukkal az óvoda, 21%-kal a helyi önkormányzat egyeztetett. 8 %-uk állítja azonban, hogy senki nem ismertette velük a program működési kereteit. Megjegyezzük, eredményeink pozitívabb képet tükröznek, mint egy hasonló témakörű országos vizsgálat adatai, mely szerint a cigány kisebbségi önkormányzatok véleményén kikérési gyakorisága oktatási, kulturális ügyekben a település képviselőtestülete részéről 10,3%, egyetértés kikérése mindössze 8,1%-ban fordult elő. Elengedhetetlennek tartjuk, hogy az érdekképviseletet betöltő személyeknek betekintése legyen arról, mi történik gyermekeikkel az oktatás intézményeiben. Érdekeltségüket, együttműködési készségüket csak a kellő szintű tájékozottság tarthatja fenn. A legoptimálisabb, ha maguk is aktív részesei a munkaterv kidolgozásának, csak így érezhetik magukénak e programokat.

Ám az esetek nagy részében nem voltak részesei a már működő programok kidolgozási folyamatának. 31 %-uk jelenti ki, hogy a programokhoz hozzászólt, és teljesen figyelembe is vették észrevételeiket. Azonos az aránya (26-26 %) azoknak, akik azt állítják a programot nem látták, illetve ha látták is, nem szóltak hozzá, mert nem értettek egyet azzal. 13%-os arányban látták, hozzászóltak, de csak részben vették figyelembe észrevételeiket, 4 % esetében létezik több intézményben is program a településen, de nem mindegyikben vették a véleményüket figyelembe. Ismerve az idevágó jogi szabályozást, ezek az adatok elkészerítőek. A kisebbségi törvény a kisebbségi lakosságot (e minőségében) érintő települési önkormányzati rendeletekkel kapcsolatban a helyi közoktatás, helyi média, hagyományápolás, kultúra és a nyelvhasználat kérdéskörében egyetértési jogot ad a kisebbségi önkormányzatnak. Ez a jog gyakorlatilag azt jelenti, hogy az egyetértés, közös megegyezés hiányában meg sem lehet hozni ilyen döntéseket.¹¹ A kisebbségi oktatásra irányuló igények összeírása, továbbá az oktatás

---

¹¹ 1993. évi LXXVII.t. a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. 29.§

megszervezése a települési, illetve a kisebbségi önkormányzatok közös feladata.¹² Hogy e jogszabályok miért nem érvényesülnek a gyakorlatban, csak részben magyarázhatunk a település képviselőtestületének, vagy az intézmények vezetésének negatív, kirekesztő magatartásával, de alapvető probléma az is, amíg e kisebbségvédelmi szervezetekben nem dolgoznak az oktatáshoz értő, képzett munkatársak, aki kompetens és értő partnerként vehetnek részt a munkában, betekintésük a legjobb szándék ellenére sem fog lényegesen javulni.

Megkérdeztük a szervezetek véleményét a cigány kisebbségi oktatási-nevelési programok állami normatívájának más nemzeti kisebbségekéhez viszonyított nagyságáról. 73 % állítja, hogy azonos a finanszírozás mértéke, 22 % véleménye szerint kevesebb, 5 % úgy tudja, hogy többet kapnak a cigány programok. E témában is az információk differenciálatlansága mutatkozik meg. Valójában nincs – jogilag nem is lehet – különbség egyes nemzetiségek támogatása közt. Az eltérések a programok típusából, más-más tartalmából, feladatából adódnak, hiszen a jelenlegi szabályozás szerint a kisebbség nyelvén, vagy két tanítási nyelven történő oktatási feladatokra 41000 Ft-ot biztosít évente a költségvetés (a cigányság esetében ilyenekkel nem találkozunk), a nemzeti és etnikai kisebbségi programok 27500 Ft-ot, a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatására pedig 15000 Ft-ot kaphatnak. E tevékenység típusok keverednek a cigány képviselők előtt, s szülnek gyanakvásokat.

Megfigyeléseinkből úgy tűnik, a cigányság választott érdekképviselői vezetői az elmúlt választási ciklusok során megtanulták, ráébredtek arra ott van a helyük a kisebbségi oktatásügyek irányításában, koordinálásában is. Többé-kevésbé ismerik a törvények által biztosított jogukat, tevékenységi kereteiket is. Bár e téren lenne még tanulnivaló, az elmúlt pár évben sok kiadvány, tanfolyamok, továbbképzések törekedtek tájékoztatásukra.

A fő problémát abban látjuk, igazából azt nem tudják, hogyan éljenek törvényes jogaikkal, hogyan használják a gyakorlatban a rendelkezésükre álló eszközöket, jogosítványokat.

A nemzeti és etnikai kisebbségek védelméről szóló törvény csak a törvényes kereteit adhatja meg a kisebbségvédelemnek. Más kérdés, hogyan tudnak a kisebbségek e jogosítványokkal élni, s érdekeiknek a törvény alapján érvényt szerezni.

A törvényben foglalt intézkedések végrehajtásának, s a jogok kibontakoztatásának feltétele, hogy az adott település rendelkezzen anyagi - és legalább annyira szellemi - javakkal. Ez ma sajnos sok helyütt nincs meg, s talán leginkább éppen a cigány népesség által leginkább lakott településeken.

A jogok érvényesítése a lefektetett jogszabályokon túl legalább annyira múlik a kisebbség helyi közösségein, s azok megbízott képviselőin is.

A törvény általános elvei a kisebbségi önkormányzatoknak az oktatásügyben jelentős szerepet biztosítanak, a részletekben azonban nem szabályozzák e testületek szerepét, jogköreit. A jogi szabályozás szelleme azt sugallná, hogy a kisebbségi önkormányzatok iskolafenntartók legyenek. (Ezt nem zárja ki jogszabály, de a finanszírozás rendszere nem is bátorítja ilyesmire az önkormányzatokat.) A másik lehetőség, a létrejött kisebbségi önkormányzati rendszer valamiképpen formalizálja a nemzetiségi-kisebbségi oktatás szervezését, akár kezdeményezőként (a közoktatásról szóló törvény szerint legalább nyolc szülő egybehangzó nyilatkozata szükséges nemzetiségi-kisebbségi oktatás szervezéséhez), akár ellenőrző szervként: mire költi az oktatási-nevelési intézmény a programra szánt támogatást, ami különösen a cigány gyerekek, tanulók számára szervezett programok finanszírozása esetében kétséges, és időnként felmerülő viták forrása.

---

¹² 1993. évi LXXVII.t. a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. 46.§

Az elemzők elsősorban a kisebbségi önkormányzatok hiányos személyi és dologi feltételeinek tulajdonítják, hogy a kisebbségi önkormányzatok nem élnek törvényes felhatalmazásaikkal.

Megoldásként olyan tanfolyamokat tudunk csak javasolni, amelyek e gyakorlatias problémákkal, a konkrét élethelyzetekkel, a kisebbségi oktatás mindennapi problémáival és módszereivel ismertetik meg a helyi roma politikai élet szereplőit. Fontos számukra az aktuális technikai információk naprakész átadása – pl. a létező mintaprogramokról, kapcsolódó intézményekről, szakértői jegyzékről, pályázati lehetőségekről, s magáról a pályázatkészítés technikáiról, stb. Mindenképpen arra kell törekedni, hogy a jövőben létrehozandó programok esetében bevonják őket a tervezés, megvalósítás, értékelés folyamatába, hiszen, mint korábban említettük, csak így fogják magukénak érezni, ismerni azokat. Egyes – arra alkalmas – személyeknél azt is el tudjuk képzelni, hogy a tanításban is közreműködjenek egy-egy foglalkozás erejéig, vagy akár a nyelvi ismeretek átadásában segédkezzenek.

Nagyon sok tennivaló van még tehát a cigány kisebbségi oktatás hatékonyabbá tételében, s törekednünk kell e változtatások irányába, hogy e programok, és a beléjük fektetett tőke valóban elérhessék céljukat. (CSERTI Cs. T. – IGNÁ CZ M. 2000)